

DAIVA MURMULAITYTĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: [orcid.org/0000-0003-3826-7272](https://orcid.org/0000-0003-3826-7272)

Mokslinių tyrimų kryptys: žodžių daryba, morfemika,  
leksikografija, leksikologija.

DOI: [doi.org/10.35321/all89-06](https://doi.org/10.35321/all89-06)

# MOTERŲ PAVARDŽIŲ REFORMA LIETUVIŲ KALBOS ŽODŽIŲ DARYBOS ASPEKTU

The Women's Surname Reform  
in the Lithuanian Language  
from the Perspective of Word Formation

## ANOTACIJA

Žodžių (taigi, ir asmenvardžių, pavardžių) daryba yra kalbos sistemos dalis. Todėl lietuviškos moterų pavardės turi atitikti tos sistemos numatytus dėsningumus. Dėl svarbių sociokultūrinių priežasčių (ne vien estetinių motyvų) norint tą sistemą reformuoti, būtina įvertinti lietuvių kalbos raidos perspektyvas ir numatyti galimas pokyčių pasekmes. Straipsnyje atkreipiamas dėmesys į lietuvių kalbos morfologijos (žodžių darybos) aspektus, kurie nutylimi arba ignoruojami diskusijose dėl siūlymo įteisinti lietuviškas moterų pavardes su galūne *-(i)a*. Svarstomas tradicijos ir sistemiškumo santykio klausimas. Šeiminio statuso nerodančių moteriškų pavardžių daryba su galūne *-ė* laikoma motyvuota išimtimi (dėl moteriškų ir vyriškų pavardžių formos sutapimo), tačiau ne precedentu, kuriuo galima remtis norint toliau reformuoti pavardžių sistemą.

ESMINIAI ŽODŽIAI: asmenvardžiai, moterų pavardės, žodžių daryba, galūnė, sistemiškumas.

## ANNOTATION

The formation of words (and consequently surnames) is an integral part of the language system. Therefore, Lithuanian female surnames must conform to this system's regularities. For significant socio-cultural reasons, not solely based on aesthetic considerations, it is imperative to evaluate the prospects for the development of the Lithuanian language

and anticipate the potential consequences of change when reforming the microsystem of surnames. The paper underscores specific aspects of Lithuanian language morphology (word formation) that are frequently overlooked or ignored in the discussions regarding the proposal to legalize Lithuanian female surnames ending in *-(i)a*. It delves into the relationship between tradition and systematicity. The use of the ending *-ė* for the formation of the female surnames not demonstrating women's marital status is considered a motivated exception (due to the overlap in the form of female and male surnames) rather than a precedent to further reforming the surname system.

KEYWORDS: personal names, female surnames, word formation, ending, systematicity.

## ĮVADAS

2023 m. gegužės 4 d. Lietuvos Respublikos Seime įregistruotas, o liepos 4 d. po pateikimo priimtas svarstyti Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3-iojo straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIVP-2700<sup>1</sup>, kuriuo siekiama moteriškų pavardžių sistemą keisti taip, kad moterys galėtų rinktis „pavardę su galūne *-a* ar *-ia*“, daromą iš vyriškos pavardės, turinčios galūnę *-a* ar *-ia*“. Iki tol būta ne vienos diskusijos, spaudos konferencijos, pasisakymų spaudoje, radijuje ir televizijoje, socialiuose tinkluose (nuorodas žr. šaltinių ir literatūros sąrašą), kuriuose tokiam siūlymui pateikta argumentų „už“ ir „prieš“. Pradžioje projekto iniciatorių tarsi ir bandyta įsiklausyti į lituanistų pastabas, bent jau oficialiuose dokumentuose siūloma reforma nebelaikoma tik pavardžių rašybos klausimu<sup>2</sup>, bet kuo toliau, tuo labiau lietuvių kalbos specialistų argumentų nebegirdima. Galiausiai imta akcentuoti, kad inicijuojama inovacija tėra žmogaus teisė turėti norimą pavardę<sup>3</sup>, o į kal-

<sup>1</sup> Žr. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305cb3bdf2af4d8?jfwid=-bxdpdur9> [žiūrėta 2023-10-01].

<sup>2</sup> Turbūt kiek klaidina paties siūlomo keisti įstatymo pavadinimas, nes žiniasklaidoje daryba su rašyba ir toliau tebepainiojama: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2022287/moteru-pavardziu-rasyimo-projekto-pateikimas-atidetas-kitai-savaitei>; <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vlkk-i-pakarklytes-iniciatyva-del-moteru-pavardziu-skatina-nedarnia-teisekura-56-2049000>; <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2023/01/26/news/sarkiene-galetu-tapti-sarka-siulymas-keisti-moterisku-pavardziu-rasyba-sulauke-priestaringu-reakciju-25930477> ir kt. [žiūrėta 2023-08-10].

<sup>3</sup> „[V]ardas yra neatsiejama žmogaus identiteto dalis. Individas turėtų turėti teisę pasirinkti tą vardą ir pavardę, su kuriuo jaučiasi patogiai.“ (<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2023/01/26/news/sarkiene-galetu-tapti-sarka-siulymas-keisti-moterisku-pavardziu-rasyba-sulauke-priestaringu-reakciju-25930477> [žiūrėta 2023-08-10]). Ypač pabrėžtinai tik kaip

bininkų nuomonę šiuo klausimu atsižvelgti nebūtina, nes tai nėra „gramatika“. Apskritoj stalo diskusijoje „Asmens pavardė – asmens pasirinkimas?“ kalbėjusi sociolingvistė pavardę apskritai prilygino emblemui ar etiketei, kuriai kalbos, kaip sistemos, dėsniai, vadinasi, negalioja<sup>4</sup>. Nebepeltojant diskusij su politikais, žmogaus teisių, lygių galimybių, psichologijos, sociolingvistikos, teisės specialistais dėl asmenvardžių kaip žmogaus tapatybės rodiklio ir išraiškos, privalu vis dėlto stabtelti prie kalbotyros, nes šio mokslo čia apeiti negalima. Asmenvardžiai, kad ir kaip atrodytų minėtų sričių atstovų akimis žiūrint<sup>5</sup>, yra žodžiai, jie sudaro kalbą. O pastaroji neabejotinai yra sistema. Pavardės yra kalbos sistemos – ne vien gramatikos, bet ir tarties, kitų sričių – dalykas. Ir kas, jei ne kalbos specialistai (šiuo atveju, pirmiausia – lituanistai, lietuvių kalbos vardyno ir žodžių darybos tyrėjai, morfologai) geriausiai žino tos sistemos sąrangą, veikimo dėsnius, istoriją, visa tai įvertinę gali numatyti raidos perspektyvas ir panašių reformų pasekmes.

Straipsnio **tikslas** – atkreipti dėmesį į lietuvių kalbos žodžių darybos ir morfologijos aspektus, kurie nutylimi arba ignoruojami visuomenės diskusijose dėl siūlymo įteisinti lietuviškas moterų pavardes su galūne *-(i)a*, ir jais pagrįsti neigiamą tokių pavardžių vertinimą<sup>6</sup>. Jo siekiant atlikti šie **uždaviniai**: išnagrinėti viešai (įstatymo projekto pristatymuose, diskusijose, kalbos specialistų straipsniuose, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos dokumentuose ir išaiškinimuose) skelbiami argumentai, kuriais pritariama lietuvių moterų pavardžių darybai su galūne *-(i)a* iš analogišką galūnę turinčių vyriškų pavardžių ar kuriais šiam

---

žmogaus identiteto dalis (prasilenkiant su elementariomis kalbos žiniomis) pavardės traktuojamos Lygių galimybių plėtos centro atstovės (<https://www.youtube.com/watch?v=I678BYMkntg>, maždaug nuo 4:30 įrašo laiku) ir nemažos dalies kitų diskusijų dalyvių. Tai, kad „[P]avardės yra kultūros paveldas, priklausantis ne tik pavardės savininkei, bet ir tautai, valstybei, bendruomenei, giminei“ (Garšva 2012: 221), apskritai ignoruojama.

<sup>4</sup> „Vardus mes išvis galim suvokt kaip emblemą. [...] Čia iš esmės tapatybės emblema yra, ne gramatika. [...] Mes galim pagal gramatiką pasiimt nekaitomą tą vardą, iš principo, jeigu moteriai reikia, su ta vyriška galūne, ir jisai bus kaip etiketė. Žvirblis. Lina. Viskas. Susitvarkė lietuvių kalba. Niekas nepasikeitė.“ (<https://www.youtube.com/watch?v=I678BYMkntg>, maždaug nuo 59:00 įrašo laiku [žiūrėta 2023-08-10]).

<sup>5</sup> Dar plg. projekto pristatyme nuskambėjusį teiginį, analogišką minėtam sociolingvistės: „Pavardžių klausimas nėra lietuvių kalbos gramatikos klausimas ir niekaip nekeičia tos gramatikos“ ([https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p\\_r=35826&p\\_k=1&p\\_a=media\\_object\\_viewer&guid=4B73D31A-AF71-4D4C-8D76-9FC73E0B3717](https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35826&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=4B73D31A-AF71-4D4C-8D76-9FC73E0B3717) maždaug 56:40 įrašo laiku).

<sup>6</sup> Baigiant rengti straipsnį paskelbtos Lietuvių kalbos instituto Mokslo tarybos bei Valstybinės lietuvių kalbos komisijos neigiamos išvados dėl šio projekto, kuriose pateikiama daugiau svarių argumentų nepritarianti siūlymui įteisinti moterų pavardes su galūne *-(i)a* (nuorodas žr. šaltinių ir literatūros sąrašę).

siūlymui prieštaraujama; apžvelgtas galūnių *-(i)a* ir *-ė* darybinis funkcionalumas, susitelkiant į sinchroninę darybą, tačiau išryškinant ir aktualius istorinės *nomina feminina* darybos aspektus bei naujadaros polinkius; aptarta tradicijos ir sistemiškumo skirties problema vertinant kalbos inovacijas.

Tyrimo **metodai** – morfologinė, žodžių darybos, semantinė analizės.

## 1. DARYBOS GALŪNĖ *-(i)a*

**1.1.** Kalbant apie bendrinius žodžius ir jų darybą, primintina, kad dabartinėje lietuvių kalboje yra 7 homoniminės galūnės *-(i)a*<sup>7</sup>, su kuriomis daromi:

- veiksmų pavadinimai, pavyzdžiui: *trauka* (: *traukti*), *apklausa* (: *apklausti*); *apkalta* ‘parlamentinė procedūra, taikoma aukščiausiems pareigūnams ar parlamento nariams, pažeidusiems konstituciją ar sulaužiusiems priesaiką’ (: *apkaltinti*), *atodėka* (: *atsidėkoti*), *dreba* (: *drebėti*), *perdava* (: *perduoti*), *persamda* (: *persamdyti*), *prieskyra* ‘autorius nurodoma institucija, kuriai skiriama publikacija’ (: *priskirti*) ir kt. (LKG 1965: 303–304; DLKG 2006: 99; ND);
- ypatybių pavadinimai, pavyzdžiui: *drąsa* (: *drąsus, -i*), *gausa* (: *gausus, -i*); *judra* (: *judrus, -i*), *tvara* (: *tvarus, -i*), *nejauka* (: *nejaukus, -i*) ir kt. (LKG 1965: 316; DLKG 2006: 104; ND);
- veikėjų arba veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pavyzdžiui: *žliumba* (: *žliumbti*); *nuokvaka* ‘kas nukvakęs, sukvailėjęs; senas kvailys’ (: *nukvakti*), *sąžvėra* ‘sužvėrėjęs žmogus’ (: *sužvėrėti*), *šmėža* ‘kas vis pasirodo ir pradingsta (šmėžuoja)’ (: *šmėžuoti*) ir kt. (LKG 1965: 338; DLKG 2006: 112–113; ND);
- vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pavyzdžiui: *bailia* ‘bailys’ (: *bailus, -i*) ir kt. (LKG 1965: 367; DLKG 2006: 124)<sup>8</sup>;
- vietų pavadinimai, pavyzdžiui: *prieglauđa* (: *pri(si)glaušti*), *pervalka* (: *pervilkti*); *nuovaža* (: *nuvažiuoti*), *nuožulna* ‘nuolaidi vieta (gali būti specialiai įtaisyta, pvz., transportui)’ (: *nuožulnus, -i*) ir kt. (LKG 1965: 405; DLKG 2006: 137; ND);
- veiksmo rezultatų pavadinimai, pavyzdžiui, *skalda* (: *skaldyti*); *įsruva* ‘kas srautu įteka’ (: *įsrūti*), *išdauža* ‘išdaužta paviršiaus (kelio, sienos ir pan.) vieta’ (: *išdaužti, išdaužyti*), *išgirda* ‘kas išgirsta’ (: *išgirsti*), *išspauda* ‘tai,

<sup>7</sup> Apie darybos priemonių homonimiškumą daugiau žr. Murmulaitytė 2022.

<sup>8</sup> Šios darybos kategorijos naujadarų, padarytų su aptariamąja galūne, *Naujažodžių duomenyne* (ND), regis, dar nefiksuota [žiūrėta 2023-10-02].

kas koncentruotai pateikta iš turimos informacijos' (: *išspausti*), *nuopūta* 'vandens lygio telkinyje kritimas ir kranto atodanga dėl vėjo krypties nuo kranto' (: *nupūsti*) (LKG 1965: 378–379; DLKG 2006: 128; ND) ir

- įrankių pavadinimai, pavyzdžiui: *saga* (: *segti*), *pakaba* (: *pakabinti*), *įmova* (: *įmauti*) ir kt. (LKG 1965: 395; DLKG 2006: 132–133)<sup>9</sup>.

Atkreiptinas dėmesys, kad penkių darybos kategorijų vediniai yra moteriškosios giminės daiktavardžiai, o dviejų – veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų (*žliumba*) bei vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų (*bailia*) – bendrosios giminės. Šie *substantiva communia* gali įvardyti tiek moteriškosios, tiek vyriškosios lyties asmenis, gyvūnus, personifikuotas būtybes ir pan. Kokios lyties subjektas turimas galvoje, parodo kitų žodžių, su kuriais galūnės *-(i)a* vedinys sintaksiškai derinamas, gramatinės giminės, plg.: *Vaikystėje buvau didelis [didelė] žliumba* (BLKŽ); *Tokis bailia, tai ir savo šešėlio bijosi* (LKŽe).

Pavadinimai pagal lyties skirtumą dabartinėje lietuvių kalboje su galūne *-(i)a* nedaromi. Šiai darybos kategorijai priklauso vediniai, kurių darybos reikšmė yra 'priešingos lyties nei pamatiniu žodžiu žymimas asmuo ar kita gyva būtybė'. Jie padaromi su keliomis priesagomis ir vienintele galūne *-ė*. Iš priesagų bendrinei kalbai būdingos tik *-ienė*, *-(i)uvienė*, pavyzdžiui, *karalienė* (: *karalius*), *dėdžiuvienė* (: *dėdžius*), *sukčiuvienė* (: *sukčius*), ir *-inas*, pavyzdžiui, *lapinas* (: *lapė*), bei *-ėnas*, pavyzdžiui, *tetėnas* (: *teta*); daugiau apie šią kategoriją žr. LKG 1965: 416–418; DLKG 2006: 142–143.

**1.2.** Saulius Ambrazas, tyrinėjęs lietuvių kalbos daiktavardžių darybos kategorijų raidą, teigia, kad „daiktavardinių galūnės *-a* vedinių, tiesiogiai žyminčių moteriškąją lytį, tėra tik likučių“, ir pateikia vos kelis pavyzdžius iš senųjų raštų – *drauga* 'draugė', *sėbra* 'sėbrė', abejotiną *gaida* 'giedotoja', taip pat kelis priesaginius daiktavardžiais besiremiančius vedinius *draugala* 'žmona'; 'paleistuvė' (: *draugalas* 'draugas; pajaunys; meilužis; svetimoteriautojas, paleistuvis'), *gulova* 'žmona' (: *gulovas* 'vyras'), *kaimyna*, *patina* 'patelė', *tetulėna* 'tetos duktė' (: *tetulėnas* 'tetos sūnus'). Vėliau tokius vedinius išstūmę atitinkami vediniai su galūne *-ė* (*draugė*, *sėbrė*, *gulovė*, *kaimynė* ir kt.), kuri lietuvių kalboje yra svarbiausia moteriškosios lyties asmenų ir gyvūnų pavadinimų darybos priemonė (Ambrazas 2000: 71–72, 79). Pranas Skardžius, taip pat lietuvių kalbos žodžių darybą tyrinėjęs istoriniu aspektu, kalbėdamas apie „balsinę priesagą *-ā*“, taip

<sup>9</sup> Regis, įrankių naujų pavadinimų, išvestų su galūne *-a*, ND taip pat nefiksuota [žiūrėta 2023-10-22]. Nebent kaip priemonės kam nors atsiminti pavadinimas būtų suprantamas naujadaras *atmena* 'atmintinė – raštas su glausta informacija apie kokį dalyką ar įvykį ar su paaiškinimais, kaip ką daryti' (: *atminti*).

pat mini kai kuriuos iš šių pavyzdžių, bet nerašo, kad moterų pavadinimai padaryti iš vyrų pavadinimų, ir grafiškai nerodo, kad tarp jų yra darybos opozicija (Skardžius 1996 [1943]: 36–37). Žodis *tetulėna* jo laikomas priesagos *-ėna* vediniu ir tiesioginiu darybos ryšiu (kaip vedinys su pamatiniu žodžiu) su *tetulėnas* nesiejamas (Skardžius 1996 [1943]: 238–239). Sinchroniškai pastaroji giminystės terminų pora semantiniu aspektu atrodytų panašesnė į mobiliųjų daiktavardį (daugiau apie *substantiva mobilia* žr. 3 sk.), kurio vyriškoji ir moteriškoji formos tiesiogiai susijusios su pamatiniu daiktavardžiu *tetulė*. Žodį *tetulėna* laikant *nominum femininum*, t. y. galūnės *-a* vediniu iš *tetulėnas*, sunku būtų suformuluoti jo darybos reikšmę. Jei tai pavadinimas pagal lyties skirtumą, tai nuo pamatinio žodžio *tetulėna* turėtų skirtis tik moteriškosios lyties sema, tačiau ‘duktė’ nėra ‘moteriškosios lyties sūnus’. Bet tikėtina mobiliojo daiktavardžio moteriškosios giminės forma turbūt turėtų galūnę *-ė* (plg. *seserėnas* ‘sesers sūnus’, *seserėnė* ‘sesers duktė’ (LKŽe)). Kita vertus, LKŽe nerodo gyvos žodžio *tetulėna* vartosenos, jis fiksuotas tik keliuose senuosiuose žodynuose, tad be rišlių gyvosios kalbos kontekstų sudėtingiau vertinti jo semantinius ryšius su to paties darybos lizdo žodžiais.

Bet kuriuo atveju, tai tėra vien teorinės spekuliacijos, diachroninė žodžių daryba nepainiotina su sinchronine. Lygiai taip pat nereikėtų faktų, kad kažkada lietuvių kalboje *nomina feminina* buvo daromi su galūne *-a*, ir vos keliais istoriniais, nebeaktualiais šios galūnės vediniais remti siūlomų dabartinės kalbos reformų<sup>10</sup>. Juo labiau, kad darybos istorikų minimi *drauga* ir kt. *nomina feminina* nesirėmė tapačios formos pamatiniais žodžiais (plg. *draugas*), taigi negalima būtų kalbėti apie tokio darybos tipo atgaivinimą.

**1.3. Nefiksuota ir galūnės *-(i)a* naujadarų, kurie reikštų tik moteriškąją lytimi nuo pamatinio žodžiu vadinamo asmens, gyvūno, personifikuotos būtybės ir pan. besiskiriančių asmenį, gyvūną, personifikuotą būtybę ir pan. Vienintelis naujažodis *žmoga* (Murmulaitytė 2021: 57–58; Aleksaitė 2022: 233; Miliūnaitė 2022: 292–294) su šia galūne yra tikslingai sukurtas ne tiek norint iš žmonių tarpo išskirti moteris, t. y. suteikti pamatiniam žodžiui *žmogus* moteriškumo semą, kiek siekiant pasidaryti žodį, kuris kaip tik nerodytų priklausomybės kuriai nors lyčiai. Plg. naujadaro autorės Daivos Repečkaitės motyvaciją<sup>11</sup>:**

<sup>10</sup> „Žodžių darymui (naujadarų konstravimui) [...] negali turėti jokios įtakos genetiniai, pirmąsios [...] darybos ryšiai, kai jie sinchroniškai nebesasireiškia, t. y. nebesutampa su aktualiais darybos santykiais“ (Urbutis 2009: 41).

<sup>11</sup> Čia ir toliau citatos bei žodžių vartosenos pavyzdžiai pateikiami netaisyti, juose pasitaikę asmenvardžiai pakeisti inicialais, praleisto teksto vietos žymimos [...].

„Kartais vis pagalvodavau, kaip man patiunguoti savo žodyną, kad atsispindėtų kai kurios mano vertybės. Konkrečiau – turiu problemų su žodžiu „žmogus“, kad jis yra akivaizdžiai vyriškos giminės. [...] Tačiau anądien sugalvojau, kad galiu tiesiog sakyti „**žmoga**“ :} [...] Tai iš esmės giminės požiūriu lankstus žodis, padarytas pagal analogiškus lietuviškus žodžius „neklaužada“, „pikčiurna“, „vėpla“, „pirdyla“, „ne-nuorama“, „rašeiva“ (kažkodėl sugalvoju tik neigiamų). Taip pat vyriškos giminės daiktavardžiai, linksniuojami kaip moteriškos giminės, dažni kai kuriuose aukštaičių tarmės variantuose (kaip ir garsusis „bratka“). Taigi sakyčiau „jis geras **žmoga**“ ir „ji gera **žmoga**“<sup>12</sup>.

Taigi ieškota ne moteriškosios, o bendrosios giminės naujadaro, tinkančio abiejų lyčių žmonėms pavadinti (*substantivum commune*), todėl *žmoga* nelai-kytinas pavadinimu pagal lyties skirtumą. Šiai darybos kategorijai jis negalėtų priklausyti dar ir todėl, kad neatitinka visiems jos vadinamiesiems būdingos minėtos darybos reikšmės ‘priešingos lyties nei pamatinio žodžio žymimas asmuo ar kita gyva būtybė’, nes pamatinis žodis *žmogus* lyties semos apskritai neturi<sup>13</sup>.

Ritos Miliūnaitės nuomone (2022: 293), kartais siekiama „[...] *žmogaus*–*žmogos* formomis išreikšti lyties skirtumą (*žmoga* siejama su kitais moteriško-sios giminės daiktavardžiais *pilietė*, *profesionalė*, *kolegė*)“, tačiau vieninteliame pateikiamame vartosenos pavyzdyje<sup>14</sup> *žmoga*, regis, kaip tik vartojama norint neutralizuoti lytiškumo semantiką, prieš tai pavartoto žodžio *žmonės* vyriškąją gramatinę giminę, patikslinant, kad kalbama apie abiejų lyčių asmenis, ir nau-jadaras nuosekliai vartojamas kaip bendrosios giminės žodis, koks ir buvo su-kurtas. Žinoma, negalima visiškai nuneigti, kad *žmoga* gali būti suprantamas bei pavartojamas ir ‘moteriškosios lyties žmogaus’ reikšme, bet dažniausiai taip nutinka tik piktinantis pačiu naujadaru ir nežinant jo atsiradimo aplinkybių bei motyvacijos, o ne natūraliai jį vartojant savo kalboje. Kad ir kaip ten būtų, laikas parodys, ar šis naujadaras išeis už savo siauros ir stilistiškai konototos

<sup>12</sup> Cituojama iš ND (žr. <https://ekalba.lt/naujazodziai/%C5%BE%mgoga?paieska=%C5%BE%mgoga&i=566420fd-308c-4036-8452-0e6f494dc614> [žiūrėta 2023-09-03]).

<sup>13</sup> Beje, nereikėtų stebėtis, kad ieškant analogijų, į galvą ateina tik neigiamos konotacijos žodžiai – menkinamoji semantika yra būdingas daugumos citatoje paminėtų žodžių darybos tipų (priesagų *-la*, *-eiva*, galūnės *-a* vedinių, pavadinančių veikėjus, veiksmąžodinės ypatybės turėtojus ar varda-žodinės ypatybės turėtojus) požymis (plg. šių darybos priemonių aprašus ŽDV).

<sup>14</sup> „Pagal šiuo metu Lietuvoje vyraujančią požiūrį moterys vis dar suvokiamos ir pačios save suvokia pirmiau-sia kaip lyties atstoves – moteris, žmonas, potencialias meilužes, motinas, o ne žmones, **žmogus** – pilietes, profesionalas, kolegas. [...] moterys yra pirmiausia žmonės, **žmogus**, pilietės, kurių poreikių ir nuomonės turi būti paisoma tiek pat, kiek vyrų [...]“. (15min.lt, 2015-12-14, cituojama iš ND: žr. <https://ekalba.lt/naujazodziai/%C5%BE%mgoga?paieska=%C5%BE%mgoga&i=566420fd-308c-4036-8452-0e6f494dc614> [žiūrėta 2023-09-03]).

virtosenos ribų, ar plėsis jo semantinė struktūra. Tačiau akivaizdu, kad *žmoga* yra okazionalizmas, netipiškas, tiek formos, tiek semantikos atžvilgiu nedėsningas naujadaras. Būdamas toks ir vienas pats jis jokių būdų nerodo, kad viena iš lietuvių kalbos darybos kategorijų – pavadinimai pagal lyties skirtumą – praturtėjo nauja darybos priemone, galūne *-(i)a* (plg. Aleksaitė 2022: 231–233, 239). Tad sumanymas reformuoti lietuvių pavardžių sistemą iš žodžių darybos (naujadaros) pozicijų šiuo pavyzdžiu taip pat negali būti paremtas.

1.4. Taigi, tokio darybos tipo, kurį sudarytų moteriškosios lyties žmonės, gyvūnus, personifikuotus padarus ir pan. pavadinantys vadiniai, su darybos galūne *-(i)a* išvesti iš atitinkamų vyriškosios lyties žmonių, gyvūnų, personifikuotų padarų ir pan. pavadinimų, dabartinėje lietuvių kalboje nėra. Tai pasakytina tiek kalbant apie bendrinių žodžių, tiek apie pavardžių mikrosistemas. Čia dar reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad siūlomos pavardžių reformos (bent jau pradinio jos etapo, nes neslepiamas užmojis ją plėsti) atveju, pamatinis žodis ir vadinys formos atžvilgiu visiškai sutampa. Tiek vyriškos, tiek moteriškos pavardės galūnė būtų *-(i)a*. Tokių atvejų, kai pamatinio žodžio galūnė būtų keičiama analogiška, lietuvių kalbos darybos sistema, irgi, regis, neturi. Dėl galūnės *-ė* šiuo aspektu žr. 2.2 sk.

## 2. DARYBOS GALŪNĖ *-ė*

2.1. Pagrindinė *nomina feminina* darybos priemonė yra galūnė *-ė* (LKG 1965: 417–418; DLKG 2006: 142–143; plg. Ambrazas 2000: 79). Remiantis jau esančiomis darybos opozicijomis<sup>15</sup> *vilkė* : *vilkas*, *balandė* : *balandis* ir pan. (šiai darybos kategorijai anksčiau priklausė daugiausia patelių pavadinimai), daromasi naujų žodžių, nuo pamatinių besiskiriančių moteriškosios lyties sema: *budelė* (: *budelis*), *piratė* (: *piratas*), *popiežė* (: *popiežius*), *patrulė* (: *patrulis*). Naujadarų *robotė* (: *robotas*), *kūdikė* (: *kūdikis*), *lavonė* (: *lavonas*), *elitė* (: *elitas*) pamatiniai daiktavardžiai, turėdami gramatinę vyriškosios giminės formą, semantiškai su vyriškąją lytimi net nėra susiję. Tačiau prireikus lytiškumą (moteriškumą) pažymėti ar pabrėžti, griebiamasi tam tikslui įprastos darybos priemonės – galūnės

<sup>15</sup> Analogijos principas žodžių daryboje yra esminis (Urbutis 2009: 327–328). Vieną darybos tipą sudaro darybiškai susiję žodžiai, su tuo pačiu darybos formantu padaryti iš tai pačiai kalbos daliai priklausančių pamatinių žodžių ir turintys tą pačią darybos reikšmę, aptariamuoju atveju su galūne *-ė* iš daiktavardžių daromi žodžiai, reiškiantys priešingos (moteriškosios) lyties asmenį, gyvūną, personifikuotą būtybę ar pan.



–ė<sup>16</sup>. Turbūt nuosekliausiai tokiu būdu daromi „moteriški“ anksčiau tik vyrams būdingų profesijų, titulų ir pan. pavadinimai (daugiau apie šią ir kitas semantines tokių naujadarų grupes žr. Miliūnaitė 2022: 290–292). Tais atvejais, kai pamatinis vyriškosios giminės daiktavardis turi galūnę *-a* (pavyzdžiui, *viršila*), moteriškosios giminės atitikmuo irgi dėsningai pasidaromas su galūne *-ė*, kaip antai:

- (1) *Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininko V. V. įsakymu trečiojo laipsnio policijos pasižymėjimo ženklu „Už nuopelnus“ apdovanojus Anykščių rajono policijos komisariato Reagavimo skyriaus vyresnysis tyrėjas komisaras inspektorius R. S., Anykščių rajono policijos komisariato Reagavimo skyriaus vyriausioji patrulė **viršilė** V. K.*<sup>17</sup>;
- (2) *Klaipėdos apskrities vyriausiojo Policijos komisariato viršininkas už nepriekaištingą ir pavyzdinę tarnybinių pareigų atlikimą ir Angelų Sargų dienos – policijos šventės proga apdovanojo Trečiojo laipsnio policijos pasižymėjimo ženklu „Už nuopelnus“ Palangos miesto policijos komisariato Kriminalinės policijos skyriaus vyresniąją postinę, **viršilę** A. C. [...]*<sup>18</sup>.

**2.2.** Prieš du dešimtmečius atlikta lietuvių pavardžių reforma, pagal kurią įteisinta moterų pavardžių, nerodančių šeiminės padėties, daryba su galūne *-ė*<sup>19</sup>. Šiandien šią reformą, matyt, galima laikyti dėl sociokultūrinių priežasčių motyvuota ir pasiteisinusia. Moterys, kaip ir kiekvienas žmogus, turi teisę viešinti savo asmens duomenų, šiuo atveju – pavarde nerodyti savo socialinio statuso. Anksčiau toks noras būtų atrodęs keistas, šiais laikais tai atrodo natūralu ir poreikis turėti tokią darybos priemonę, leidžiančią pavarde neatskleisti šeiminės padėties, ištis yra. 2003 m. birželio 26 d. Valstybinė lietuvių kalbos komisija,

---

<sup>16</sup> Kadangi tai yra tipiška ir dari *nomina feminina* darybos priemonė, rėmimasi pamatiniu žodžiu, kuris neturi lyties semos, galima būtų laikyti nauju žodžių darybos polinkiu, iš kurio matyti išliekantis ir net augantis galūnės *-ė* funkcionalumas – rodyti, reikšti ar pabrėžti vediniu žymimo dalyko moteriškumą, sąsają su moteriškąja lytimi. Kas kita yra su lyties skirtumo išraiška nieko bendra neturinčios galūnės *-a* atveju (plg. 1.3 sk.).

<sup>17</sup> Žr. <https://www.anyksta.lt/anyksci-policijos-pareigun-veikla-ivertino-ir-policijos-generalinis-komisaras/> [žiūrėta 2023-07-10].

<sup>18</sup> Policijos dienos proga – apdovanojimai pareigūnams. – *Palangos tiltas*, 2014-10-06; prieiga internete: <https://www.palangostiltas.lt/policijos+dienos+proga++apdovanojimai+pareigunams,7,2,5170.html> [žiūrėta 2023-07-10].

<sup>19</sup> Praėjus dešimtmečiui R. Miliūnaitė kiekybiškai ir kokybiškai ištyrė visuomenės kalbines nuostatas tokių pavardžių atžvilgiu ir parengė išsamią mokslo studiją, parodančią to meto visuomenės požiūrį į moterų pavardes ir jų vartojimo permainas (Miliūnaitė 2013).

„apsvarsčiusi visuomenės reiškiamas nuomones ir Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos siūlymą dėl moterų pavardžių darymo“, nutarė, kad „tais atvejais, kai norima turėti (suteikti) pavardės formą, kuri nenurodytų šeiminės padėties, pavardė iš vyriškos pavardės gali būti daroma su galūne *-ė*, pvz.: *Alminė* (iš *Alminas*), *Talmantė* (iš *Talmantas*), *Butkė* (iš *Butkus*) [...]. Kai vyriška pavardė turi galūnę *-ė*, moteriška pavardė lieka nepakitusi, pvz.: *Lapė*, *Kregždė*.“<sup>20</sup> Pastarasis teiginys suformuluotas neaiškiai, dviprasmiškai<sup>21</sup>. Ar reikėtų suprasti, kad moteriška pavardė tokia ir buvo? Ar kad moteris gauna tokią pačią pavardę kaip vyras? Tokiu atveju išeitų, kad moteris gauna nepakitusią vyro pavardę ir tai nėra žodžių daryba? Tokią traktuotę galima įžvelgti ir aktualių teisės aktų apžvalgoje VLKK svetainėje, kur apie kalbamąjį atvejį pasakyta (pabraukta cituojant – *aut. past.*): „2023 m. gegužės 4 d. Seimo narė I. P. įregistravo Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo įstatymo projektą [...]. Pagal jį numatoma išimtis dėl lietuviškų moteriškų pavardžių formos – pavardės taptų ne išvestinės ir ne tik su galūne *-ė*, bet ir su *-a*, *-ia*.“<sup>22</sup>

Tačiau *Lapė*, *Kregždė*, *Paukštė*, *Dirsė*, *Gaulė* ir pan. pavardžių su galūne *-ė* atvejais būtų galima įžvelgti ir darybos opoziciją, pvz., *Kregždė* (vyro pavardė) : *Kregždė* (moters pavardė), nes šiuo atveju vyriškosios ir moteriškosios pavardžių galūnių tik forma yra analogiška. Žiūrinti iš žodžių darybos taško, vyro ir jo žmonos / dukters pavardžių galūnė *-ė* nėra ta pati. Vyro pavardė ją tiesiog turi, ji yra kaitybos galūnė, o moters pavardė galbūt su ja padaroma, tai būtų darybos galūnė, prie pamatinio žodžio (vyro pavardės) pridedanti priešingos lyties reikšmę. Taigi iš esmės tai būtų dvi – kaitybos ir darybos – galūnės *-ė*, todėl pirmąją (kurią turi vyro pavardė) keisti antrąją, norint suteikti naujadarui, jos vediniui, moteriškumo semą ir moteriškąją gramatinę giminę, būtų logiška. Formaliai tarsi niekas nepakinta, bet moters pavardė kartu su darybos galūne *-ė* įgauna moteriškosios gramatinės giminės paradigmą: *ta ponia / panelė Kregždė visai maloni, seniai nemačiau vyresniosios Kregždės, suteikiamas žodis profesorei Kregždei, laipatinėje sutikome kaimynę Kregždę, su mažąja Kregžde auklėtoja dar nerado bendros kalbos* ir t. t. Galūnė *-(i)a*, kaip minėta, tokios darybos funkcijos neatlieka ir

<sup>20</sup> VLKK 2003 m. birželio 26 d. nutarimas Nr. N-2(87). 2023 m. balandžio 27 d. jis atnaujintas (Nr. N-1 (199)), bet tas punktas, dėl kurio jis ir atsirado, būtent, apie pavardes su galūne *-ė*, liko nepakeistas.

<sup>21</sup> Kazimiero Garšvos nuomone, pats nutarimas yra skubotas, o tai, „kad naujamadiška moteriška pavardė tam tikrais atvejais nebesiskirs nuo vyriškos pavardės (kai ji turi galūnę *-ė*: *Bložė*, *Gervė*, *Kielė*, *Kregždė*, *Mitė*, *Ropė*, *Skrebė*, *Vėgėlė*, *Žagrė* ir kt.)“ esąs neapsižiūrėjimas (Garšva 2012: 220).

<sup>22</sup> Žr. <https://vardai.vlkk.lt/teises-aktai-reglamentuojantys-asmenvardziu-klausimus> [žiūrėta 2023-08-11].

moteriškumo semos nesuteikia – nėra taip padarytų žodžių grupės, darybos tipo, pagal kurio analogiją galėtų būti daromi nauji žodžiai, taigi ji negali būti laikoma pavadinimų pagal lyties skirtumą darybos priemone. Natūrali kalbos raida nerodo polinkio į tokį naują darybos tipą, o dirbtinis, nemotyvuotas, ne iš pačios kalbos kylantis jo sukūrimas gali turėti nenuspėjamų padarinių. Taigi, jei galūnė *-(i)a* nėra darybos priemonė, *Šarka* (vyro pavardė) : *Šarka* (moters pavardė) nėra darybos opozicija. Vadinasi, moterį žyminčio žodžio atsiradimas nėra daryba.

### 3. SUBSTANTIVA MOBILIA

Kartais moteriškosios lyties semą turinčių žodžių tariamą darybą su galūne *-a* bandoma remti vadinamųjų mobiliųjų daiktavardžių (*substantiva mobilia*) pavyzdžiais: *mokytojas – mokytoja, veikėjas – veikėja* ir kt.<sup>23</sup> Apskritai dėl mobiliųjų daiktavardžių (teoriniu lygmeniu) nėra visiško aiškumo ir vieningos nuomonės – ar tai skirtingi žodžiai, ar vieno žodžio morfologinės formos, t. y. ar moteriškosios giminės daiktavardis yra daromas iš atitinkamo vyriškosios giminės daiktavardžio (*veikėja – iš veikėjas*), ar abu jie remiasi tuo pačiu pamatiniu žodžiu (*veikėjas, veikėja – iš veikti*). Nuo vienokio ar kitokio šių žodžių / formų tarpusavio ryšio interpretavimo priklauso, ar tas ryšys laikomas žodžių daryba, ar kaityba (plačiau apie tai ir nurodytą literatūrą žr. Murmulaitytė 2021: 60–63). Negalima ignoruoti, kad *substantiva mobilia* yra netipiški daiktavardžiai, nes turi būdvardžių ir daiktavardžių ypatybių (Judžentis 2012: 34). Vis dėlto lietuvių kalbos gramatikose teigiama, kad dviejų giminių formos čia sudaro vieną žodį – dviejų giminių formas turintį daiktavardį (plg. LKG 1965: 416–417; DLKG 2006: 142). Tai logiška ir suprantama, kai paisoma žodžių darybos reikšmės (plg. dėl žodžių su galūne *-ė* dar žr. Urbutis 2009: 200, 202). Kaip tai vyksta (darybos motyvą ir logiką), galima įsivaizduoti pasitelkus vieną pavyzdį.

*Artojas* yra veikėjo pavadinimas, su priesaga *-tojas, -a* padarytas iš veiksmazodžio *arti* (*aria, arė*). Iš seno buvo realizuota ir plačiai vartojama tik vyriškoji šio daiktavardžio forma, nes moteriškoji nebuvo aktuali, arimu paprastai

---

<sup>23</sup> Dažniau tai būdinga nemoksliniam diskursui, tačiau tokio moteriškosios giminės formos – kaip padarytos iš vyriškosios giminės formos – traktavimo pasitaiko ir filologų (plg. Jezukevičienė 2023: 21), kalbos specialistų publikacijose (Paulauskienė 1994: 48; 2007: 72; Ambrazas 2000: 79 ir kt.). Eksperto išaiškinime dėl moterų pavardžių raidos galimybių (žr. 4 sk.) teigiant, kad „sisteminis dalykas yra moteriškosios giminės asmenų pavadinimų darymas iš vyriškosios su galūnėmis ir priesagomis: *draugas / draugė, klasiokas / klasiokė, uošvis / uošvė / uošvienė, sargas / sargienė, karalius / karalienė* [...]“, žodis *klasiokė*, akivaizdu, laikomas pamatinio žodžio *klasioka*s vediniu, padarytu su galūne *-ė* (žr. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305c-b3bdf2af4d8?jfwid=-bxdpdcdr9>, 3-ias priedas, p. 2 [žiūrėta 2023-09-28]).

užsiima vyrai. Potenciali, t. y. žodžių darybos sistemos numatyta, moteriškosios giminės forma *artoja* LKŽ Papildymų kartotekoje fiksuota iš senųjų žodynų (Dionizo Poškos *Lenkiškai–lietuviško žodyno*, Simono Daukanto *Didžiojo lietuvių–lenkų kalbų žodyno* (1850–1856)). Akivaizdu, kad nesant poreikio, gyvojoje vartosenoje ji nerealizuota, LKŽ, DLKŽ ir kiti žodynai pateikia tik vyriškosios giminės formą *artojas*. Prireikus pavadinti ariančią moterį, kalbant jau apie dabartines realijas, atsirado *artojė*:

- (3) *Tie, kurie nediršo varžytis su patyrusiais artojai, turėjo galimybę savo jėgas išbandyti Miestelėnų ir kaimo bernų arimo varžytuvėse. Visi norintys galėjo išarti vagą ir taip prisiliesti prie senųjų žemdirbiškų arimo arkliais tradicijų. [...] Šiose varžytuvėse nugalėtoja tapo save „kaimo merga“ tituluojanti **artojė** iš Kapčiamiesčio B. S.*<sup>24</sup>;
- (4) *Vienintelė **artojė** laimėjo „bronzą“. [...] Pirmą kartą dalyvavusi arimo varžybose vienintelė **artojė** N. R. pelnė trečiąją vietą*<sup>25</sup>;
- (5) ***Artoję** Z. [...] Išskirtinių vietų ji nepelnė, tačiau buvo vienintelė **artojė** moteris ir už tai apdovanota prizu. [...] Pirmąkart per penkerius šventės metus Trumpiškiuose susirungti varžytuvėse pasiryžo ir **artojė**, tai Z. S. iš mūsų rajono*<sup>26</sup>;
- (6) *Austrija turėjo 4 žmonių komandą, kuri padėjo savo moterims **artojėms***<sup>27</sup>;
- (7) *Dar labai svarbu neperlenkti lazdos. Man gražu šmaikštumas, bet vulgaramas – ne. Subalansuoti, atrasti viduriuką nėra paprasta – lengvai gali pasirodyti arba tyli gražuolė, kuri bijo pratarti žodį, arba it **artojė** nuo plūgo...*<sup>28</sup>.

<sup>24</sup> Pirmosios vagos šventė – su tradicinėmis apeigomis ir pavasarinio jomarku. – *AlytusPlus.lt*, 2017-05-03; prieiga internete: <https://m.alytusplus.lt/naujienos/pirmosios-vagos-svente-su-tradicinemis-apeigomis-ir-pavasarinio-jomarku> [žiūrėta 2023-07-09].

<sup>25</sup> Geriausi rajono artojai – jaunieji ūkininkai. – *Šiaulių kraštas*, 2007-06-23; prieiga internete: <http://old.skrastas.lt/?data=2007-06-23&rub=1144745056&id=1182533319> [žiūrėta 2023-07-09].

<sup>26</sup> Po „Pirmosios vagos varžytuvių“ šventės. – *Rokiškio rajono vietos veiklos grupė*, prieiga internete: <http://senas.rokiskiovg.lt/index.php/en/news/67-po-pirmosios-vagos-varytuvi-vents> [žiūrėta 2023-07-09].

<sup>27</sup> Audronė Puišienė, Iš Kanados – su nauja patirtimi ir įspūdžiais. – *Vakarų Lietuva*, 2013-08-06; prieiga internete: <https://www.pajurionaujienos.com/?act=exp&sid=9890> [žiūrėta 2023-07-09].

<sup>28</sup> R. Veliejavitė: nenoriu mylėti akiai. – *Moters savaitė*, 2011-11-22; prieiga internete: <https://www.tv3.lt/naujiena/zmones/r-veliejavite-nenoriu-myleti-akiai-n566733> [žiūrėta 2023-07-09].

Taigi, prireikus įvardinti naują sąvoką – ariančią moterį –, imtasi ne realizuoti potencialią formą *artoja*, kaip ir *artojas* besiremiančią veiksmažodžiu *arti*, o su moteriškosios lyties semantiką suteikiančia darybos galūne *-ė* pasidarytas naujas žodis *artoję*, darybos pamatu imant įprastą vyriškosios giminės daiktavardį *artojas*. Akivaizdu (iš skirtingos galūnės), kad tai nėra morfologinė mobilaus daiktavardžio *artojas*, *-a* forma, tai savarankiškas darinys, atskiras žodis *artoję*, su pamatiniu žodžiu *artojas* susijęs darybos ryšiais. Ypač 7-asis vartosenos pavyzdys parodo, kad su veiksmažodžiu *arti* jo semantika susijusi tik tarpiškai ir gana tolimai. Matyti, kad šiuo atveju *artoję* remiasi net ne pagrindine, o perkeltine pamatinio žodžio *artojas* reikšme, būtent, ne ‘ariantis žmogus, žemės dirbėjas’, o ‘nekultūringas, neišprusęs žmogus, „kaimietis“’. Tad moteriškosios giminės žodis neabejojant traktuotinas kaip daiktavardžio *artojas*, o ne darybos lizdo pirminio žodžio – veiksmažodžio *arti* – vedinys. *Artojas* šalia pagrindinės, ariančio žmogaus, reikšmės įvairiuose kontekstuose turi ir kitokių papildomų semų – plg. valgyti, kirsti kaip artojui, t. y. daug, sočiai, kad būtų jėgų, kurių artojams reikia dirbant sunkų fizinį darbą, ariant (8–10); būti pavargusiam kaip artojui nuo sunkaus darbo (11); (pasi)gerti kaip artojui, t. y. daug, be saiko (12); apskritai atrodyti ir elgtis nekultūringai (13) ir pan. Kaip matyti iš pavyzdžių, tokiuose daugiau ar mažiau apstabarėjusiuose žodžių junginiuose net ir kalbant apie moteris gerokai dažniau vartojamas vyriškosios giminės daiktavardis:

(8) [...] *ji buvo apibarta dėl liesumo. Merginą tai labai suerzino, nes ji liekna iš prigimties, nors valgo kaip artojas*<sup>29</sup>;

(9) *Miestietis valgo kaip artojas sėjos metu, o kalorijų sudegina ne daugiau nei viduramžių ponas, laiką leidęs pataluose*<sup>30</sup>;

(10) *Viena žaviausių praėjusio amžiaus aktorių švedė Greta Garbo ne tik kine, bet ir buityje buvo nenusipėjama: kartais puiki šeimininkė ir gurmanė, o kartais mėgstanti užkirsti kaip artojas ir visiška nevėkšla virtuvėje*...<sup>31</sup>;

<sup>29</sup> Žr. <https://books.google.lt/books?id=g8E0DwAAQBAJ&pg=PT66&lpg=PT66&dq=%22kaip+artojas%22&source=bl&ots=Onqwxw8zppP&sig=ACfU3U1EI-m2c9PM7FcQZOGlljQKdo-74tA&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwi-6azXr8-AAxWfhf0HHQ48BJY4HhDoAXoECB4QA-w#v=onepage&q=%22kaip%20artojas%22&f=false> [žiūrėta 2023-08-09].

<sup>30</sup> Žr. <https://www.savaitė.lt/ar-zinai-kad/verta-zinoti/2352-didmiescio-sindromas-arba-kai-miestas-tampa-zudiku.html> [žiūrėta 2023-08-09].

<sup>31</sup> Žr. <https://zmones.15min.lt/naujiena/mitybos-taisykles-pagal-greta-garbo-7y5yYr0A58O> [žiūrėta 2023-08-09].

- (11) [...] sėdžiu susimąsčius **kaip artojas, nusiplūkęs** po dienos arimų<sup>32</sup>;
- (12) [...] skiemėnų skaičius ir rimas vingiuojantis. **kaip artojas po burnelės**<sup>33</sup>;
- (13) [...] į klubą jūsų niekas neįleis, jeigu **atrodysite, kaip artojas**, pasiruošęs išgerti pačią pigiausią degtinę, susimušti su kitais [...] lankytojais<sup>34</sup>.

#### 4. TRADICIJA VS. SISTEMA

Nors projekto iniciatoriai ir siūlymo įteisinti lietuviškas moterų pavardes su galūne *-(i)a* rėmėjai pabrėžia, kad kalbos specialistų nuomonė dėl šio sumanymo nėra svarbi, vis dėlto teikiant siūlymą pasirūpinta eksperto išvada (specialisto išaiškinimu dėl moterų pavardžių raidos galimybių) (žr. aptariamojo projekto 3-ią priedą)<sup>35</sup>. Nušvietęs dabartinę moterų lietuviškų pavardžių padėtį bei jų sistemos kaitos perspektyvas, aptaręs natūralią kalbos raidą ir norminimo bei sociokultūrinių aplinkybių atliepimo reikalą, tradicijos ir gramatikos santykį, ekspertas nutolsta nuo pavardžių temos ir apibendrindamas samprotauja apie lietuvių kalbos daiktavardžių paradigmas ir gramatinės gimines. Susidaro bendras įspūdis, tarsi siūlymui lietuvių kalboje įteisinti moterų pavardes su galūne *-(i)a* neprieštaraujama (dar daugiau, p. 2 sakoma, kad kalbos sistemai neprieštaruoja ir moterų įvardijimai žodžiais, turinčiais galūnes *-is* bei *-uo* (plg. *Žuvis, Sesuo*), tiesa, šiame kontekste minimi tik slapyvardžiai, ne pavardės). Tačiau kai kuriuos teiginius galima interpretuoti arba logiškai pratęsti prieinamą priešingą išvadą. Taigi, matyt, nereikėtų eksperto nuomonės priimti kaip vienintelės ir neginčijamai teisingos, su išaiškinimo autoriumi galima ir reikia diskutuoti, moksle įprasta ieškoti tiesos būtent tokiu būdu.

Pavyzdžiui, pirmiausia galima būtų paklausti, kokiais kriterijais remdamasis ekspertas atskiria tradiciją nuo gramatikos (sistemos). Ar visada galima / reikia jas taip kategoriškai atriboti? Kaip yra su galūne *-a*, lietuvių kalboje iki šiol neturėjusia tokios darybinės funkcijos, kurią šiuo projektu jai bandoma pristesti,

<sup>32</sup> Žr. [https://www.google.com/search?q=%22kaip+artojas%22&rlz=1C1GCEB\\_enLT1039LT1039&sxsrf=AB5stBzs2pE9QXHbTN982c4GL0uK4hVjw:1691576208837&ei=kGfTZNHNMqSM9u8Px4e-2AU&start=30&sa=N&ved=2ahUKEwjR1aa4rM-AAxUkhv0HHceDD1s4FB-DyOwN6BAGPEAk&biw=1468&bih=783&dpr=1.25](https://www.google.com/search?q=%22kaip+artojas%22&rlz=1C1GCEB_enLT1039LT1039&sxsrf=AB5stBzs2pE9QXHbTN982c4GL0uK4hVjw:1691576208837&ei=kGfTZNHNMqSM9u8Px4e-2AU&start=30&sa=N&ved=2ahUKEwjR1aa4rM-AAxUkhv0HHceDD1s4FB-DyOwN6BAGPEAk&biw=1468&bih=783&dpr=1.25) [žiūrėta 2023-08-09].

<sup>33</sup> Žr. <https://www.rasyk.lt/kuriniai/249099.html> [žiūrėta 2023-08-09].

<sup>34</sup> Žr. <https://tomasgluosnistyla.com/2014/09/29/gyvenimas-dar-pries-akis/> [žiūrėta 2023-08-09].

<sup>35</sup> Žr. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305cb3bdf2af4d8?jfwid=-bxdpdur9> [žiūrėta 2023-09-28].

ir kuo remiantis reikėtų tą funkciją jai dirbtinai prigdyti? Ar tikrai lietuvių žodžiai „daromi“ keičiant tik reikšmę (nekalbam apie reikšmės perkėlimą, pvz., iš *galva* ‘kūno organas’ į *galva* ‘viršininkas’), nes *Šarka* (vyras) – *Šarka* (moteris – žmona, dukra) atveju, perdarant pirmąją pavardę į antrąją, formaliai niekas nekinta? Kam reikia turimą galūnę keisti visiškai tokios pačios formos kita galūne, ar ji tikrai kita, kokiais gyvosios kalbos pavyzdžiais būtų galima tokią darybą paremti? Jei ne seniau fiksuotais, tai gal bent naujadarais, gal koks naujas žodžių darybos polinkis pražiūrėtas? Ar jau įteisintos pavardžių poros *Kiaunė* (vyras) – *Kiaunė* (žmona, dukra), *Dirsė* (vyras) – *Dirsė* (žmona, dukra) yra analogiškos minėtoms pavardžių su galūne *-(i)a* poroms, ar šiuos atvejus, remiantis darybine galūnės *-ė* funkcija įvardyti asmenis pagal lyties skirtumą, galima traktuoti kaip darybos opozicijas? Be kita ko, galima būtų pasitikslinti, ar žodis *klasiokė* tikrai padaryta iš *klasiokas*, kaip kad rašoma išvadoje? Ar ne abu iš žodžio *klasė*? Nes tada išeitų, kad *klasiokė* yra ‘moteriškos giminės klasiokas’ (būtent tokią funkciją atlieka galūnė *-ė* – pavadinti pagal lyties skirtumą), o ne ‘klasės draugė, toje pačioje klasėje besimokanti moksleivė’. Vargu ar galima būtų sutikti, kad asmenys pagal atliekamą veiksmą vadinami *siuvėju* ir *rašytoju*, o ne *\*siūtoju* ir *\*rašėju* todėl, kad tokia tradicija, kažkodėl šitai susiklostė. Vis dėlto tai yra lietuvių kalbos žodžių darybos dėsningumas – priesagos *-ėjas*, *-a* vediniai remiasi pirmniais, priesagų neturinčiais, veiksmažodžiais (*siuvėjas*, *-a* : *siūti*, *siuva*, *siuvo*), o priesagos *-tojas*, *-a* – turinčiais priesagų (*rašytojas*, *-a* : *rašyti*), išimties retos, pavyzdžiui, anksčiau nagrinėtasis *artojas* (LKG 1965: 320, 317; DLKG 2006: 106, 105). Taigi, tai yra sistema, o ne (vien) tradicija.

Šiame išaiškinime teigiama, kad „[...] to, kas kalboje yra gramatiška ir sistemiška, geriau neliesti, nes nežinia, nuo kokios plytos pajudrinimo sugrius visas kalbos rūmas, o tai, kas yra leksiška ir tik tradiciška, nesunkiai galima derinti prie besikeičiančio gyvenimo sociokultūrinių poreikių.“ Minčiai dėl (gramatikos) sistemiškumo ir jo ardymo pavojaus galima tik pritarti. Tačiau iš kelių pavyzdžių (kai kurių abejotinių ir ginčytinų) ne kiekvienam aišku, kas šiuo atveju yra tradicija, o kas sistema, ar galima šiuos dalykus griežtai atriboti, ir ką daryti, jei tie patys reiškiniai gali būti ir tradiciniai, ir sistemiški<sup>36</sup>. Galima sutikti, kad tradicija yra giminės pavardę perduoti pagal vyriškąją liniją, bet lietuvių

<sup>36</sup> Tradicijai bent iš dalies, matyt, galėtų būti priskirti rašybos dalykai, kurie tam tikra prasme yra susitarimo dalykas. Pavyzdžiui, ilgą laiką *pjauti*, *spjauti*, *bjaurus* darybos lizdų žodžiai buvo rašomi su *-i-*: *piauti*, *spiauti*, *biaurus*. 1976 m. įvestas jų rašymas su *-j-* (pagal tarimą), užaugo jau kelios kartos, kurioms tai visiškai natūralu, o vyresnieji nesunkiai persimokė. Tačiau net šioje srityje ką nors reformuojant reikia gerai pasverti visus privalumus, trūkumus ir pasekmes. Tarkim, 1929–1933 m. bandymas rašybą reformuoti – atsisakyti tradicinių elementų (pvz., nosinių raidžių), suvienodinti ilgųjų balsių žymėjimą, nuosekliau išlaikyti morfologinį principą – buvo nesėkmingas (<https://www.vle.lt/straipsnis/rasyba/> [žiūrėta 2023-08-15]).



pavardžių daryba yra dėsningumais, taisyklėmis ir formaliomis priemonėmis istoriškai besiremianti sistema, ne vien tradicija.

Diskusijose aptariamojo įstatymo projekto autoriai neslepia, kad ši galūnės *-(i)a* iniciatyva tėra pavardžių reformos pradžia. Toliau būtų siekiama vadinamojo „anglosaksiškojo“ pavardžių modelio, t. y. tos pačios pavidės visai šeimai. Tokiu atveju reforma apimtų ne tik mažą pavardžių dalį (turinčias šią galūnę), bet jau visą pavardžių sistemą. Galūnės *-(i)a* įteisinimas tokiame modeliui atvertų vartus, o pasekmės būtų tokios, kad moterų pavardės, formaliai nuo vyrų pavardžių nesiskiriančios vardininko linksniumi (plg. *Ragauskas, Petronis, Mackevičius* ir kt. (vyrai) – *Ragauskas, Petronis, Mackevičius* ir kt. (atitinkami žmonos / dukters)), taptų nelinksniuojamos. Taip būtų pažeista morfologinė ir sintaksinė lietuvių kalbos sistema, jau nekalbant apie tai, kad daug sunkiau taptų bendrauti – reikėtų ieškoti papildomų priedėlių, pažyminių, įvardžių ar kitų priemonių, signalizuojančių įvardijamo žmogaus lytį – *ponas Ragauskas, vyresnioji Petronis, šita Mackevičius* ir pan. Tai, kad lietuvių pavardės rodo žmogaus lytį yra ir sistemos (žodžių darybos, kaitybos, t. y. morfologijos, taip pat sintaksės), ir tradicijos dalykas. Ir išskirtinė lietuvių kalbos ypatybė, kuri, rūpinantis gimtąja kalba, turėtų būti puoselėjama, o ne naikinama, taip trikdant natūralią kalbos raidą.

## BAIGIAMOSIOS PASTABOS

1. Pavardės yra žodžiai, t. y. leksikos dalis, vadinasi, priklauso kalbos sistemai. Todėl negalima kategoriškai teigti, kad jų reformos (ypač iš esmės grįstos subjektyviais veiksniais, o ne sąlygojamos natūralios kalbos raidos) yra tik žmogaus teisių, o ne kalbotyros reikalas.
2. To, kad dabartinės lietuvių moterų pavardės susijusios su lytiškumo ir šeiminių santykių raiška, nederėtų kategoriškai vertinti kaip atgyvenusios tradicijos. Negalima nematyti šio leksikos posluoksniu sistemiškumo, tarpusavio ryšių, būdingų darybos, morfologijos, sintaksės ir kt. dėsningumų.
3. Poreikis reformuoti pavardžių sistemą turėtų būti grįstas labai svariais motyvais, o jo įgyvendinimo priemonės – visapusiškai apsvarstytos, modeliuojant galimus kalbos sistemos pokyčius ir įvertinant pavojus jos raidai. Aptariamuoju atveju poreikis grįstas daugiausia estetiniais, subjektyviais kriterijais („gražu“, „noriu“), o žala kalbai gali būti esminė. Pirmiausia dėl morfologinės sistemos klabinimo, o antra, ir tai dar svarbiau, dėl galimo tolesnio pavardžių sistemos reformavimo ir „anglosaksiškojo“ jos modelio, t. y. vyrų ir moterų pavardžių sutapatinimo. Šis „poreikis“ jau atvirai skamba dar neįteisintus galūnės *-(i)a* kaip moterų pavardžių darybos (?)



- priemonės ir būtent jis neabejotinai griautų lietuviškų pavardžių sistemą ir naikintų jų savitumą.
4. Lietuvių kalboje pavadinimams pagal lyties skirtumą daryti įprastai naudojamos kitos darybos priemonės, moteriškąją lytį reiškiančių žodžių atveju, neminint priesagų, tai yra galūnė *-ė*. Iš seno su šia galūne daryti patelių pavadinimai (*vilk-ė* : *vilkas*, *baland-ė* : *balandis* ir kt.), iš naujadaros tyrimų matyti, kad darinių pamatinių žodžių semantika plečiasi (*viršil-ė* : *viršila*, *kūdik-ė* : *kūdikis* ir kt.). Tai universaliausia pavadinimų pagal moteriškosios lyties skirtumą darybos priemonė, nieko kito, išskyrus priklausymą šiai lyčiai, nerodanti. Pavardžių mikrosistemoje tai pačiai darybos kategorijai dar priklauso vediniai su priesagomis *-ienė*, *-uvienė*; *-aitė*, *-ytė*, *-(i)ūtė* ir kt., tačiau jomis be lyties dar rodomi šeiminiai moters ryšiai ir, dažniausiai, socialinis jos statusas – ištekęjusi ji ar netekėjusi.
  5. 2003 m. lietuvių pavardžių reformą, pagal kurią įteisinta moterų pavardžių, nerodančių šeiminės padėties, daryba su galūne *-ė*, turint galvoje šias sociokultūrinės jos priežastis, šiandien, žvelgiant iš 20 metų perspektyvos, matyt, galima būtų laikyti pasiteisinusia. Tačiau reikia pripažinti, kad ji sukūrė ir vieną išimtį – kai vyrų pavardės turi galūnę *-ė* (pvz., *Bložė*, *Gaulė*, *Lapė*, *Paukštė* ir kt.), šeiminės padėties nerodančios moterų pavardės su jomis formos atžvilgiu sutampa. Net ir žvelgiant tarp vyriškos ir moteriškos pavardžių darybos opoziciją, t. y. moterų pavardes laikant galūnės *-ė* vediniais iš vyrų pavardžių, šio išskirtinio atvejo lietuvių pavardžių sistemoje negalima laikyti precedentu ir nereikėtų šia išimtimi remtis toliau plečiant moterų pavardžių reformą.
  6. Darybos opoziciją tarp formaliai sutampančių vyriškų ir moteriškų pavardžių su tam tikromis išlygomis būtų galima įžvelgti būtent tik tais atvejais, kai jos turi galūnę *-ė*. Pagrindas – minėtoji darybinė galūnės *-ė* funkcija, su šia galūne bendrinėje lietuvių kalboje daromi pavadinimai pagal lyties skirtumą, konkrečiau – *nomina feminina*. Pavardžių su galūne *-(i)a* atveju (*Šarka*, *Dausa*, *Biekša*, *Pajeda*, *Mulia* ir kt.) tokios darybos opozicijos negali būti, nes galūnė *-(i)a* šios darybos funkcijos – skirti vedinį nuo pamatinio žodžio (moteriškosios) lyties aspektu – neatlieka.
  7. Siūlymas įteisinti moterų pavardžių darybą su galūne *-(i)a* yra nemokslinis, neparemtas žodžių darybos, vartosenos kalboje tyrimais, neatspindi kokių nors pavardžių ir bendrinių žodžių naujadaros polinkių ir prieštarauja lietuvių kalbos žodžių darybos dėsningumams.

## ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

*Aktualūs teisės aktai*. Prieiga internete: <http://vardai.vlkk.lt/teises-aktai-reglamentuojantys-asmenvardziu-klausimus/> [žiūrėta 2023-08-10].

Aleksaitė Agnė 2022: Naujieji pavadinimai pagal lyties skirtumą. – *Acta Linguistica Lithuanica* 87, 224–244. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/2193/2297> [žiūrėta 2023-07-29].

Ambrasas Saulius 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2: Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Apskritojų stalo diskusija „Asmens pavardė – asmens pasirinkimas?“ – *Atviras Seimas*, 2023-05-31. Prieiga internete: <https://www.youtube.com/watch?v=I678BYMkntg> [žiūrėta 2023-07-25].

Bilkis Laimutis 2023: *Sava ar svetima?* Dėl siūlymo leisti vartoti lietuvių moterų pavardes su galūne *-a*. – *Lrt.lt*, 2023-02-22. Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1920190/laimutis-bilkis-sava-ar-svetima-del-siulymo-leisti-vartoti-lietuviu-moteru-pavardes-su-galune-a> [žiūrėta 2023-07-10].

BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, red. kolegija D. Liutkevičienė, D. Murmulaitytė, V. Sakalauskienė, A. Gritėnienė, A. Gaidienė, D. Daugirdienė, L. Jonušys, vyr. red. D. Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013–2022. Prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas> [žiūrėta 2022-08-15].

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrasas, 4-asis patais. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. St. Keinys, 8-asis patais. ir papild. leidimas, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>.

Garšva Kazimieras 2012: Lietuvos moterų nepriesaginės (latviškos darybos) pavardės. – *Kalbos kultūra* 85, 216–224.

Jezukevičienė Rima 2023: Moterų pavardžių klausimu. – *Gimtoji kalba* 5, 21–22.

Judžentis Artūras 2012: *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*, Vilnius: VU leidykla.

Kisieliūnaitė Dalia 2023: Dar kartą apie moterų pavardžių burbulą. – *15min.lt*, 2023-06-06. Prieiga internete: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/dalia-kiseliunaite-dar-karta-apie-moteru-pavardziu-burbula-18-2064732> [žiūrėta 2023-07-10].

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika* 1, red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965.

Lietuvių kalbos instituto Mokslo tarybos išvada „Dėl Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2700“. Parengė darbo grupė: dr. Laimutis Bilkis, akad. prof. habil. dr. Grasilda Blažienė (grupės vadovė), prof. dr. Dalia Kiseliūnaitė, dr. Rita Miliūnaitė, dr. Daiva Murmulaitytė. Prieiga internete: <http://lki.lt/lietuviu-kalbos-instituto-mokslo-tarybos-nutarimas-del-isvados-lietuvos-respublikos-asmens-var-do-ir-pavard-es-rasymo-dokumentuose-istatymo-nr-xiv-903-3-straipsnio-pakeitimo-istatymo-projekto/> [žiūrėta 2023-09-15].

Lietuvos Respublikos Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIVP-2700. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305cb3bd-f2af4d8?jfwid=-bxdpdur9> [žiūrėta 2023-06-25].

Lietuvos Respublikos Seimo posėdis 2023 m. liepos 04 d. Prieiga internete: [https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p\\_r=35826&p\\_k=1&p\\_a=media\\_object\\_viewer&guid=4B73D31A-AF71-4D4C-8D76-9FC73E0B3717](https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35826&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=4B73D31A-AF71-4D4C-8D76-9FC73E0B3717), maždaug nuo 54:45 įrašo laiku [žiūrėta 2023-08-10].

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20 (1941–2002), red. kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>.

Miliūnaitė Rita 2013: *Ką manote apie nepriesagines moterų pavardes?* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Miliūnaitė Rita 2022: *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Miliūnaitė Rita 2023: Kalba nėra pageidavimų koncertas, arba Ką gramatika sako apie Šarkas? – *Respublika.lt*, 2023-02-07; perskelbta: *Raseiniai.lt*, 2023-02-10. Prieiga internete: <http://raseiniai.lt/kalba-nera-pageidavimu-koncertas-arba-ka-gramatika-sako-apie-sarkas/> [žiūrėta 2023-08-01].

Miliūnaitė Rita 2023a: Norima sujaukti lietuvių kalbą taip, kad ji taptų atgrasi. – *Alkas.lt*, 2023-07-26. Prieiga internete: <https://alkas.lt/2023/07/26/r-miliunaite-norima-sujaukti-lietuviu-kalba-taip-kad-ji-taptu-atgrasi/#comments> [žiūrėta 2023-08-01].

Murmulaitytė Daiva 2021: Lietuvių kalbos naujažodžiai lyties išraiškos aspektu. – *Lietuvių kalba* 16, 51–69. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/24927/24771> [žiūrėta 2023-07-10].

Murmulaitytė Daiva 2022: Darybos formantų homonimiškumas ir jo žymėjimas žodžių darybos žinyne. – *Acta Linguistica Lithuanica* 87, 200–223. Prieiga

internete: <https://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/2192/2296> [žiūrėta 2023-09-20].

Murmulaitytė Daiva 2023: Virė virė košę, arba dar syki apie pavardes „su a pabaigoje“. – *Delfi.lt*, 2023-08-11. Prieiga internete: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/daiva-murmulaityte-vire-vire-kose-arba-dar-syki-apie-pavardes-su-a-pabaigoje.d?id=94130745&fbclid=IwAR31vsiwsu12YtMt3ASqobpHfJHk2gkrW3wRNFAJgY6cToJndAdlWrvNxpK> [žiūrėta 2023-08-11].

ND – Miliūnaitė Rita, Aleksaitė Agnė. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* [tėstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.], sud. R. Miliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/> [žiūrėta 2023-07-03].

Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija*: paskaitos lituanistams, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Paulauskienė Aldona 2007: *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*, Kaunas: Technologija.

Seimo nario Stasio Tumėno spaudos konferencija „Ar reikia pyktis su gramatika ir keisti nusistovėjusias moterų pavardžių sudarymo tradicijas?“ – *Atviras Seimas*, 2023-05-17. Prieiga internete: [https://www.youtube.com/watch?v=MxT4yQfp\\_ds](https://www.youtube.com/watch?v=MxT4yQfp_ds) [žiūrėta 2023-05-18].

Skardžius Pranas 1996 [1943]: *Rinktiniai raštai 1: Lietuvių kalbos žodžių daryba*, fotografuotinis leidinys, par. A. Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Urbutis Vincas 2009: *Žodžių darybos teorija*, 2-asis leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas dėl moterų pavardžių darymo Nr. N-2(87) (2003 m. birželio 26 d.). Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.214783> [žiūrėta 2023-09-03].

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos išvada dėl Asmenvardžių įstatymo pakeitimo projekto. Prieiga internete: <https://www.vlkk.lt/naujienos/komisijos-posedziai/vlkk-pateike-seimu-isvada-del-asmenvardziu-istatymo-pakeitimo-projekto> [žiūrėta 2023-09-30].

ŽDV – Murmulaitytė Daiva, Aleksaitė Agnė. *Žodžių darybos vedlys* [elektroninis išteklius], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/zo-dziu-darybos-vedlys/> [žiūrėta 2023-09-03].

## The Women's Surname Reform in the Lithuanian Language from the Perspective of Word Formation

### SUMMARY

Personal names encompass more than just an individual's identity; a surname should not be considered the exclusive property of a person. As a lexical layer, personal names belong to the language system. Therefore, surname reforms, particularly those motivated by subjective reasons rather than natural language evolution, involve not only matters of human rights but also linguistic considerations. Customary Lithuanian women's surnames reflect gender and family relationships. However, for this reason, they should not be regarded categorically as an obsolete tradition. The systematicity of this lexical layer, the interrelationships, and the inherent patterns of word formation, morphology, syntax, etc., cannot be overlooked. For significant socio-cultural reasons, beyond mere aesthetics, it is essential to evaluate the prospects for the development of the Lithuanian language and anticipate the potential consequences of change when reforming this system. The paper underscores specific aspects of Lithuanian language morphology (word formation) that are frequently overlooked or ignored in the discussions regarding the proposal to legalize Lithuanian female surnames ending in *-(i)a*.

This proposal is seen as unscientific, not based on research into word formation and usage, and does not reflect any new word formation tendencies, for both surnames and common words. It contradicts the regularities of Lithuanian word formation. The need for the surnames in question is based mainly on subjective (aesthetic, etc.) criteria, but the potential damage this innovation could inflict on the Lithuanian language is substantial. Primarily because of the disruption of the morphological system of the Lithuanian language. Secondly, and more significantly, it is likely to lead to further reform of the surname system and the adoption of the "Anglo-Saxon" model, i.e. equalization of male and female surnames. It is this model that would undoubtedly erode the Lithuanian surname system and destroy its uniqueness.

In the Lithuanian language, other means of derivation customarily are used to form *nomina generis*. In the surname microsystem, *nomina feminina* includes derivatives with the suffixes *-ienė*, *-uvienė*; *-aitė*, *-ytė*, *-(i)ūtė*. In addition to gender, such surnames also indicate a woman's social status – whether she is married or single. As far as not only surnames are concerned, the universal means of forming *nomina feminina* is the ending *-ė*. In 2003, the use of this ending for female surnames nondemonstrating women's marital status, was legalized. From the perspective of 20 years, this motivated reform likely could be considered a success. However, it has created one exception: when male surnames have the ending *-ė* (e.g., *Bložė*, *Gaulė*, *Lapė*, *Paukštė*, etc.), female surnames nondemonstrating women's marital status are formally identical to them.

The only way to see a derivational opposition between such formally identical masculine and feminine surnames, with some reservations, is the derivational function of the ending *-ė* – this is the ending used to form *nomina feminina* in standard Lithuanian. Nonetheless, even if feminine surnames are considered derivatives of masculine surnames, this exceptional case cannot be considered a precedent and used to develop feminine surname reform further. In the case of surnames ending in *-(i)a* (e.g., *Šarka, Dausa, Biekša, Pajeda, Mulia*, etc.), there can be no such derivational opposition because the ending *-(i)a* does not serve this derivational function – to differentiate the derivative from the base word in terms of (female) gender.

Įteikta 2023 m. spalio 4 d.

DAIVA MURMULAITYTĖ

*Lietuvių kalbos institutas*

*Petro Vileišio g. 5, Vilnius, LT-10308, Lietuva*

*daiva.murmulaityte@lki.lt*